

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ЗАХИСТ ВІД НАСИЛЬСТВА: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Наливайко Л. Р., Лук'яненко Т. В.

ВСТУП

Україна як суб'єкт міжнародного права має міжнародно-правові зобов'язання, що зумовлені підписанням Конвенції ООН про права дитини та пов'язані із забезпеченням надійного захисту дітей від будь-яких форм насильства та експлуатації. Ефективне впровадження і застосування у національних правовідносинах міжнародних стандартів у сфері прав дитини є вагомим аргументом при взаємодії з міжнародними організаціями у питаннях євроатлантичної інтеграції. Сьогодні реформи в Україні об'єктивно супроводжуються труднощами в економічному, політичному, соціальному житті, що стає причиною збільшення випадків насильства щодо дітей. Гостро стоять питання забезпечення права дитини на захист від насильства в сім'ї, навчальних закладах та особливо у зоні воєнних дій й на тимчасово окупованих територіях України. У цьому зв'язку неможливо не навести дані щодо постраждалих дітей в Україні.

Так, за інформацією Офісу Генпрокурора України більше ніж 1258 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Офіційне число дітей, які загинули становить 430 осіб, понад 828 дітей отримали поранення різного ступеня тяжкості (інформація станом на 9 листопада 2022 р.)¹. Важливо звернути увагу, що наведені дані стосуються подій після 24 лютого 2022 р., проте велика кількість жертв серед дітей (вбитих чи поранених) була і до цього часу й стосувалася у більшій мірі східної частини нашої держави.

Політиці протидії насильству щодо дітей в Україні нині приділяють значну увагу². Однак залишається багато невирішених питань у правовому регулюванні права дитини на захист від усіх форм насильства, потребує комплексного і системного підходу визначення теоретичних основ реалізації права дитини на захист від насильства, правового

---

¹ Понад 1258 дітей постраждали в Україні через війну, найбільше – у Донецькій області. URL: <https://espresso.tv/zrosla-kilkist-postrazhdalikh-cherez-viynu-ditey-vzheponad-1250#>

² Симоненко Т. Поняття й ознаки права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні: теоретико-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 188.

аналізу стану усіх елементів, що складають політику попередження насильства щодо дітей в Україні, практики захисту дітей від насильства на тлі посилення євроатлантичної інтеграції.

Безпосередньо питання попередження насильства щодо дітей з різних галузей права досліджували М. Веселов, П. Зеленьяк, О. Коломоєць, Л. Левицька, Н. Лесько, О. Шевченко-Бітенська та ін. Окремі аспекти вказаної проблеми аналізували С. Бобровник, К. Волинка, І. Грицай, С. Гусарев, Л. Дубчак, О. Зайчук, А. Засць, Р. Калюжний, В. Копейчиков, А. Кучук, С. Лисенков, О. Наливайко, М. Орзіх, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, М. Хавронюк, Ю. Шемшученко та інші вчені. Забезпечення прав дитини є однією з найгостріших соціально-економічних і політичних проблем, у вирішенні якої має бути зацікавлене усе світове співтовариство. Роль зростаючого покоління реалізується не тільки на національному рівні – потенціал дітей стане корисним при вирішенні глобальних проблем, що постають перед людством. В умовах становлення і розвитку України як правової держави право дитини на захист від насильства потребує глибокого теоретичного аналізу, зокрема комплексного вивчення правового регулювання права дитини на захист від насильства.

1. Проблеми нормативно-правового забезпечення права дитини на захист насильства в Україні

Нормативно-правове забезпечення права дитини на захист від насильства в Україні має враховувати розвиток та вдосконалення двох головних напрямів: 1) утвердження ідеології протидії усім формам насильства щодо дитини, та 2) розвиток джерел права (нормативної основи) для ефективного правового регулювання відносин між відповідними суб'єктами щодо забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства.

Ідеологія протидії насильству щодо дитини у правовій державі має трансформуватися у відповідну *правову політику*. Ця категорія використовується для позначення процесів формування та визначення цілеспрямованих, підкріплених інтелектуальним, організаторським та фінансовим ресурсом заходів з реалізації певної стратегічної мети із використанням системи правових засобів, а також її здійснення у межах права і відповідно до принципів правової держави.

Отже, правова політика протидії усім формам насильства щодо дитини в Україні може розглядатися як науково обґрунтована, системна і послідовна діяльність органів публічної влади загальнонаціонального і місцевого рівнів із створення ефективного механізму правового регулювання відносин в цій сфері, із використанням сучасних правових засобів, а також її здійснення в рамках права і відповідно

до принципів правової держави, з метою забезпечення вільного існування кожної дитини в Україні незалежно від її іманентних ознак, створення атмосфери несприйняття насильства щодо дитини, залучення до цього процесу суб'єктів громадянського суспільства.

Правова політика протидії насильству щодо дітей в Україні виробляється парламентом, Президентом, урядом, органами місцевого самоврядування, науковими установами та ін. У формуванні цієї політики беруть участь політичні партії, громадські об'єднання, а також громадяни, але не безпосередньо, а через офіційні канали та інститути, через пресу³. Перераховані суб'єкти формування правової політики протидії насильства щодо дитини в Україні виступають також і суб'єктами її здійснення⁴. В цьому випадку діяльність самих розробників і виконавців збігається, являючи собою єдине ціле.

Цілі і принципи правової політики України у сфері захисту прав дітей сформульовані у Законі України «Про охорону дитинства», який визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини⁵. Тобто йдеться про державну політику в інтересах дітей, оскільки державна політика, скоріше, показує оперативні діяльні заходи державних органів щодо реалізації стратегічної правової політики. Цілями державної політики в інтересах дітей є: 1) охорона та сприяння реалізації прав дітей, передбачених Конституцією, недопущення їх дискримінації, зміцнення основних гарантій прав і законних інтересів дітей, а також відновлення їх прав у випадках порушень; 2) формування правових основ гарантій прав дитини; 3) сприяння фізичному, інтелектуальному, психічному, духовному і моральному розвитку дітей, виховання в них патріотизму і громадянськості, а також реалізації особистості дитини в інтересах суспільства.

Державна політика протидії насильству щодо дітей в Україні є пріоритетним напрямом діяльності суб'єктів публічної влади, вона має

---

³ Петік М. «Поліція і школи часто демонструють бездіяльність»: як в Україні працює закон про боулінг. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/society/navitnezajmana-a-moglo-buti-i-girshe.htm?obozrevatellang=uk>

⁴ Nalyvaiko L. R., Hrytsai I. O. Gender budgeting as a means of ensuring the gender equality principle / Publishing House "Baltija Publishing", 2021. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-571-83-1-14>

⁵ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 14.

бути заснована на наступних принципах: 1) законодавче забезпечення права дитини від насильства; 2) державна підтримка сім'ї з метою попередження усіх форм насильства щодо дитини, захисту її прав, підготовки до повноцінного життя в суспільстві; 3) відповідальність посадових осіб, громадян за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди; 4) державна підтримка органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань та інших організацій, що здійснюють діяльність із захисту прав дитини від усіх форм насильства.

Розвиток джерел права (нормативної основи) для ефективного правового регулювання відносин між відповідними суб'єктами щодо забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні відбувається за усталеною формою систематизації нормативно-правових актів, спрямованих на здійснення правового регулювання суспільних відносин у цій сфері⁶. В Україні діє понад трьохсот нормативних актів із захисту прав дітей, серед яких законодавчі акти, акти Президента України та постанови Кабінету Міністрів України, якими регулюються відповідні суспільні відносини в цій сфері. Наявна сукупність нормативно-правових актів, що регулюють питання захисту дітей від насильства, складає самостійну підсистему у загальній системі національного права⁷.

Загальні правові засадничі положення щодо гарантування прав дитини визначає Декларація про державний суверенітет України. Зокрема розділ X Декларації підтверджує «визнання переваги загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальноєвропейських норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права»⁸. В основі системи національних нормативно-правових актів щодо забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства лежить Конституція України. Так, ст. 3 Основного Закону закріплює положення про те, що « <...> людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Ст. 28 Конституції України гарантує дитині право на повагу до її гідності. Важливим для ідеології попередження

---

⁶ Nalyvaiko L., Chepik-Trehubenko O. Application of the principle of the rule of law international and national courts. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 4. (48). P. 413–419.

⁷ Nalyvaiko L., Marchenko O., Pkov V. Conceptualisation of the phenomenon of corruption: international practices and Ukrainian experience. *Economic annals-XXI*. 2018. № 172. P. 33.

⁸ Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради України*. 1990. № 31. Ст. 429.

насильства щодо дітей є положення ст. 52: «<...> будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом»⁹.

Положення Конституції України щодо прав дитини деталізуються у відповідних законах України. Так, право дитини на захист від усіх форм насильства безпосередньо установлюється Законом України «Про охорону дитинства» (ст. 10). Зокрема, кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини. Разом із тим визначено, що держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання тощо¹⁰.

До законодавчих джерел щодо забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні слід віднести низку законів, положення яких створюють умови для попередження насильницьких дій через соціальний захист дітей, їх виховання та освіти, охорону здоров'я тощо. Наприклад, Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», виходячи з Конституції України та Конвенції ООН про права дитини, визначає правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку¹¹. Ст. 26 Закону України «Про освіту» зобов'язує власника або уповноважений ним орган, керівника навчального закладу, створювати забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, праці та виховання у навчальних закладах¹². Прийнятий у 2011 р. Закон України «Про протидію торгівлі людьми»¹³ передбачає захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми, в тому числі дітей.

У сучасному національному праві права людини, зокрема право дитини на вільний, без усілякого насильства розвиток, відносяться до об'єктів національної безпеки, а їх ефективне забезпечення є запорукою успішності євроінтеграційної політики нашої держави.

---

⁹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змін.).

¹⁰ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 14.

¹¹ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 6. Ст. 35.

¹² Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

¹³ Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 173.

Механізм забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні слід визначати у невідривному зв'язку із практикою захисту цього виду прав дитини європейськими країнами, що входять в ЄС.

Такі тенденції позначаються на характері законотворчості останніх років – багато норм національних актів різного рівня спрямовані на нормативно-правове врегулювання питань забезпечення прав людини, зокрема це стосується і права дитини на захист від насильства. Так, відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» (ст. 3), державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності¹⁴. У Стратегії національної безпеки України зазначено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки» (п. 1)¹⁵. Важливо, що Стратегія національної безпеки України спрямована на реалізацію Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Як зазначено в Указі, цілі сталого розвитку України на період до 2030 року є орієнтирами для розроблення проєктів прогностичних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України¹⁶, що створює міцне підґрунті для реалізації правової політики протидії насильству щодо дитини в Україні¹⁷.

До кодифікованих нормативно-правових актів щодо забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства відносяться Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Житловий кодекс України, Кодекс законів про працю України, Кодекс України про адміністративні правопорушення та ін.

Важливою є дія норм кримінального законодавства, що визначає високу ступінь суспільної небезпеки та встановлює кримінальну відповідальність за злочини проти дітей (ст.ст. 115, 117, 120, 121–129, 135, 146, 150 тощо КК України). У 2018 р. було прийнято Закон

---

¹⁴ Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹⁵ Стратегія національної безпеки України : затв. Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020.

¹⁶ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019.

¹⁷ Симоненко Т. В. Теоретико-правова характеристика інституційного механізму забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 56(1). С. 30–33.

України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», яким, зокрема було посилено кримінальну відповідальність за сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи (п. 3 ст. 153 КК України).

Одним із дієвих видів джерел в системі законодавства, що регулює правовідносини у сфері забезпечення права дитини на захист від насильства в Україні, є укази Президента України. Зокрема, Указом Президента України від 11.08.2011 р. № 811¹⁸ було затверджено таку важливу спеціалізовану правозахисну інституцію як Уповноважений Президента України з прав дитини, який згодом трансформувався у Радника – уповноваженого президента України з прав дитини та дитячої реабілітації. Концептуальні засади розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх закладаються Указом Президента від 24.05.2011 р. № 597/2011 «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні»¹⁹.

У затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021 Національній стратегії у сфері прав людини зазначено, що поряд із першочерговими завданнями щодо зміцнення національної безпеки, подолання економічної та екологічної кризи, реформування державного управління забезпечення прав і свобод людини залишається головним обов'язком держави та має визначати зміст і спрямованість діяльності держави в усіх її зусиллях. У кризових ситуаціях ризику непропорційного обмеження прав і свобод людини зростають, що потребує особливого контролю з боку суспільства²⁰.

До правових джерел у сфері забезпечення права дитини від усіх форм насильства в Україні можна віднести і окремі акти Кабінету Міністрів України. Так, забезпечення захисту дітей від насильства визначено одним із пріоритетів Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, схваленої Постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 № 453²¹. Важливими є Постанова Кабінету Міністрів України від 8.10.2008 р. № 905 «Про затвердження

---

¹⁸ Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11.08.2011р. № 811.

¹⁹ Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : Указ Президента від 24.05.2011 р. № 597/2011.

²⁰ Національна стратегія у сфері прав людини : затверджено Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021.

²¹ Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 453.

Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»²²; Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 р. № 783 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми»²³ тощо.

Безумовно, до системи національних правових джерел забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні слід зараховувати судові рішення²⁴. Останні роки у правовій науці дискутується питання щодо судової нормотворчості, окремі вчені небезпідставно визнають за органами судової влади не лише правозастосовну, а й правотворчу функцію.

В системі міжнародно-правового захисту прав людини особливе місце займає Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України. Конвенція не містить статей, що безпосередньо регулюють і захищають права дітей, однак ст. ст. 5, 6 Європейської конвенції, ст. 5 Протоколу № 7 до неї можуть бути застосовані також до дитини, яка є суб'єктом міжнародного права нарівні з іншими учасниками міжнародних правовідносин.

З огляду на сформовану практику Європейського суду з питань, що стосуються захисту прав дітей, слід зазначити, що зазвичай інтереси неповнолітніх в Європейському суді представляють їх батьки. Проте, дитина має право скористатися допомогою адвоката (ст. 6 Європейської конвенції) або громадської організації відповідно до національного законодавства, якщо з яких-небудь причин визначити батьків представниками дитини неможливо. Подібний підхід особливо актуальний, коли інтереси дитини вступають у протиріччя з інтересами її батьків або опікунів.

Крім стандартів, розроблених безпосередньо самим Європейським судом, при обґрунтуванні порушення права дитини на захист від усіх форм насильства допускаються і заохочуються посилання і на інші міжнародно-правові акти, в яких закріплюються права дитини, мова йде, насамперед, про Загальну декларацію прав людини та Конвенцію ООН про права дитини.

---

²² Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.10.2008 р. № 905.

²³ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 р. № 783.

²⁴ Beschastnyi V., Shkliar S., Fomenko A., Obushenko N., Nalyvaiko L. Place of court precedent in the system of law of the european union and in the system of law of Ukraine. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory*. 2019. Is. 22 (6). P. 1–6.

Україна як незалежна держава Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» (п. 1) визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції. На підтвердження обов'язку держави виконати рішення Європейського суду у справах проти України Верховна Рада прийняла Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». У п. 1 ст. 2 цього Закону підтверджено обов'язковість виконання Україною рішення Європейського суду відповідно до ст. 46 Конвенції.

Вагоме місце в системі нормативно-правових актів щодо забезпечення права дитини на захист від насильства в Україні займають *норми міжнародних угод* у сфері прав людини. Україна є учасником міжнародних договорів, які своїми положеннями так чи інакше регулюють питання захисту дітей від насильства. Зокрема, це Конвенція про права дитини; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання; Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; Міжнародна конвенція про захист прав усіх працівників-мігрантів і членів їхніх сімей; Конвенція про права інвалідів; Конвенція про заборону та прийняття негайних заходів для усунення найгірших форм дитячої праці; Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу; Додатковий протокол до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, та ін.

Поряд з універсальними міжнародними договорами, Україна здійснює активне впровадження у національне право європейських актів у сфері захисту прав дитини. Серед них можна виділити договори, укладені в рамках Організації з безпеки і співпраці в Європі, Ради Європи, Європейського Союзу²⁵. Для більш якісного правового забезпечення права дитини від усіх форм насильства, Україна підписала низку документів Ради Європи: Європейську соціальну хартію та

---

²⁵ Наливайко І. О. Теоретико-правові проблеми імплементації в Україні ст. 37 Стамбульської конвенції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 25–29.

Європейську соціальну хартію (переглянуту); Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення; Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми; Конвенцію про контакт з дітьми; Конвенцію про кіберзлочинність; Європейську конвенцію про здійснення прав дітей; Гаазьку конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей; Гаазьку конвенцію про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей та ін.

Незважаючи на те, що більшість міжнародних договорів у сфері захисту дітей від насильства ратифіковані Україною²⁶, а їх норми формально визначають зміст стратегічних документів Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади, практика захисту дітей від усіх форм насильства в нашій країні є вкрай незадовільною. Як ми вже зазначали, це відбувається, здебільшого, через недостатню реєстрацію положень міжнародного права в частині протидії насильству щодо дітей. На думку О. Шевченко-Бітенської, яку ми розділяємо, практика застосування міжнародних угод у галузі прав дитини залишається формальною або не відповідає зобов'язанням держави²⁷²⁸.

Для об'єктивності слід сказати, проблема захисту дітей від насильства є достатньо складною навіть для країн з високими правовими та економічними стандартами.

За довгі роки подолання проблеми насильства щодо дітей міжнародна спільнота сформувала широкий каталог універсальних та регіональних актів різного політичного та юридичного значення. Зважаючи на те, що Україна є активним учасником зазначених міжнародних угод, для вітчизняної науки права та суб'єктів законодавчої творчості постає актуальне та практичне завдання коректного впровадження міжнародних норм в цій сфері у національне законодавство. Імплементация в національне право норм міжнародного права щодо забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства є загальною теоретичною проблемою розуміння вітчизняною наукою права механізмів впровадження у національне законодавство норм

---

²⁶ Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Chepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334–349.

²⁷ Шевченко-Бітенська О. В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. С. 170.

²⁸ Nalyvaiko I. The role of civil society institutions in preventing and combating corruption in public authorities. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 28.

міжнародного права. В Україні цій проблемі присвячено чимало наукових публікацій, але так чи інакше усі вони розвивають міжнародно-правову доктрину, відповідно до якої механізм впровадження у національне законодавство норм міжнародного права реалізується в межах найбільш поширених концепцій трансформації, імплементації та інкорпорації, де концепція імплементації виступає альтернативною концепціям трансформації та інкорпорації і передбачає здійснення норм міжнародного права через національний організаційно-правовий механізм.

Необхідність впровадження в національне право норм міжнародного права, що стосуються забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства, вимагає дотримання *двох принципових позицій*. По-перше, не має значення, в якій спосіб буде впроваджено в національне право норми міжнародного права у сфері забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства, цей спір між прихильниками тієї чи іншої концепції в даному випадку непродуктивний – головним завданням для України є досягнення бажаної мети створення для дитини безпечних умов життя та розвитку власного потенціалу. По-друге, слід змінити акценти під час вирішення цієї проблеми з теоретичних на практичні²⁹.

На початковій стадії процесу імплементації в національне право норм міжнародного права, що регулюють питання забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні, передбачається кореспондування прав і обов'язків за міжнародним договором і нормам міжнародного права від держав-адресатів до суб'єктів внутрішньодержавного права.

Іншою проблемою, що не дозволяє вважати нормативно-правове забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства задовільним, полягає у тому, що в сучасному українському праві спостерігається певна «розірваність» міжгалузевих і міжпредметних зв'язків, що, в свою чергу, перешкоджає вдосконаленню правового регулювання в цій сфері, заповненню прогалін і подолання колізій, реалізації на практиці визначених в законодавстві норм. За часів незалежності в різних галузях вітчизняного права (конституційного, цивільного, сімейного, адміністративного та ін.) сформувався величезний масив нормативних актів, так чи інакше пов'язаних із регулюванням прав дитини, накопичений великий обсяг знань, що містять рекомендації щодо реалізації прав неповнолітніх. Говорячи про право дитини на захист від насильства як про правову конструкцію,

---

²⁹ Симоненко Т. В. Правове забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні: теоретико-правові питання. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 1. С. 165.

необхідно визначити місце цієї норми права в системі нормативних актів, що регулюють правовідносини за участі неповнолітніх. Збільшення випадків насильства щодо дітей в Україні та світі, розширення форм насильства та застарілість правових інструментів боротьби із цим явищем говорить про те, що право дитини на захист від усіх форм насильства є вкрай важливим об'єктом правового регулювання, який необхідно вивчати в межах *комплексного міжгалузевого інституту прав людини*.

Комплексність у вирішенні цих проблем є фактором, що об'єднує право та політику, у нашому випадку – державну правову політику протидії насильству щодо дитини; також цей підхід співвідноситься із позицією Ради Європи, яка викладена у Стратегії Ради Європи з прав дитини (2016–2021 рр.), щодо заохочення *комплексного* підходу до захисту від насильства (п. 3.1). Тільки за таких умов можливо у правовий спосіб вирішити проблеми нормативно-правового регулювання відносин у сфері забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства, створити більш сучасні, адаптовані під рухливі соціальні процеси, правові механізми захисту суб'єктами публічної влади України дитини від насильства в усіх його проявах.

Що ж стосується юридичних норм, що закріплюють права дитини, то вони, без сумніву, теж поступово стають окремим інститутом. Зміст норм з питань захисту прав дитини, які містяться в інших правових інститутах, викликає на практиці незручності в їх застосуванні. Тому право дитини на захист від усіх форм насильства слід визнати частиною комплексного *міжгалузевого* інституту прав людини, і в межах цієї окремої галузі воно повинно вивчатися і вдосконалюватися у майбутньому.

Права дитини, зокрема право на захист від насильства, досліджується в межах загальної теорії прав людини – нової галузі знань, що з'явилася наприкінці ХХ ст. в західних університетах. Теорія держави і права як наука високого рівня узагальнення державної дійсності, наука, що досліджує загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування державно-правових явищ, звичайно, досліджує і тематику прав людини. З приводу цієї галузі, її структури та змісту, і надалі відбуваються дискусії, проте щодо прав дитини, включаючи право на захист від насильства, теорія права вивчає їх крізь призму соціально-юридичної категорії; принципів права; нормативної форми взаємодії індивідів суспільства і держави; принципів діяльності суб'єктів публічної влади; політичної, моральної, правової свідомості і культури; концепції суб'єктивного права.

2. Правове регулювання права дитини на захист від насильства: досвід зарубіжних країн

Усвідомлення проблеми подолання насильства щодо дитини спричинило активізацію правового регулювання цих питань в державах сучасного світу. Як наслідок, досвід зарубіжних країн у подоланні насильницьких проявів щодо дитини стає предметом вивчення вітчизняними авторами. При здійсненні теоретико-правової характеристики права дитини на захист від насильства визначальними критеріями правового регулювання цього процесу на міжнародному рівні є: різновид політичного устрою, тобто загальне відношення країни до прав людини як до певної цінності, та характер національної правової системи. При цьому найбільш релевантними видаються результати при вивченні правового регулювання права дитини на захист від насильства в демократичних країнах світу, насамперед тих, які відносяться до європейського регіону.

Найчастіше насильство щодо дитини карається за кримінальним законодавством. Так, на початку століття у Чехії, Румунії, Словенії, інших країнах Центральної та Східної Європи, прийняті нові закони або внесені поправки до існуючих законів для того, щоб ввести кримінальну відповідальність за види жорстокого поводження з дітьми, які не включені в старе законодавство, або посилити покарання за такі злочини. Більшість західноєвропейських країн також прийняли нове законодавство з цього питання. Так, деякі поправки були внесені у шведське законодавство, зокрема стосовно жорстокого поводження з дітьми та відсутності турботи про дітей. У 1998 р. обов'язок повідомляти про факти, які вказують, що дитина потребує захисту, було поширено зі спеціалістів на широкий загал, також був встановлений граничний чотиримісячний термін для розслідування таких справ.

У Франції в 1989 р. прийнято закон, який зміцнює систему розгляду справ, пов'язаних із жорстоким поводженням з дітьми та відсутністю турботи. У Великобританії Законом про дітей 1989 р. введено деякі важливі нові заходи, що стосуються жорстокого поводження і відсутності турботи про дітей. Проте, на жаль, як констатують фахівці, ініціативи того часу мають програмний, а не законодавчий характер.

Найбільшою детальністю та конкретикою вирізняється законодавство з питань протидії такій формі насильства, як домашнє насильство^{30, 31}. У світовій практиці правового регулювання з цього

---

³⁰ Наливайко І. О. Стандарти Ради Європи та правові позиції ЄСПЛ у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: теоретико-правова характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7.

³¹ Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Економічне насильство як вид домашнього насильства: національне законодавство та судова практика. *Стан та*

приводе існує два основних підходи: 1) ресторативний, спрямований на збереження сім'ї шляхом врегулювання внутрішньосімейного конфлікту, та 2) каральний, спрямований на руйнування циклу насильства шляхом розірвання відносин між конфліктуючими сторонами. Основою для національної законотворчості, спрямованої на попередження сімейного насильства, стало Модельне законодавство ООН про насильство в сім'ї 1996 р. У документі визначено основні цілі закону про насильство в сім'ї, розкрито механізм подачі скарг потерпілими. Крім того, передбачені права жертв, алгоритм дій державних органів, в тому числі поліції, з реагування на факти насильства в сім'ї та подальшого захисту прав жертв насильства, обов'язки поліцейських, службовців юстиції і суду, описана процедура звернення та видачі охоронного ордеру, відображені заходи, спрямовані на надання екстреної допомоги і допомоги неекстренного характеру. Багато новел з Модельного законодавства про насильство в сім'ї ООН отримали своє закріплення у нормах українського законодавства, зокрема у Законах України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та «Про охорону дитинства», а також деяких підзаконних актах.

Слід зазначити, що спеціальні закони про захист від домашнього насильства діють у більш ніж 126 країнах, у тому числі у пострадянських країнах (Грузія, Азербайджан, Литва, Киргизстан, Казахстан, Молдова, Таджикистан та ін.). Практика свідчить, що національні закони про протидію домашньому насильству довели свою ефективність. Після прийняття відповідних актів, у Молдові та Киргизстані випадки внутрішньосімейного насильства скоротилися на третину, а в США число внутрішньосімейних вбивств скоротилося у 4 рази.

Національне законодавство зарубіжних країн в даній сфері має певну специфіку, обумовлену загальною культурою відношення до прав певних категорій осіб. У переважній більшості країн, коло осіб, що охороняються відповідними законами, складають гетеросексуальні сімейні пари та інші члени сім'ї. Однак деякі країни забезпечують законодавчий захист також партнерів і колишнього подружжя (Азербайджан), співмешканців і колишніх співмешканців (Болгарія), сусідів, які проживають спільно в межах житлового приміщення (Казахстан), інтимних партнерів (Бельгія). В окремих країнах коло осіб, які підпадають під захист, ще більш розширено. Так, в Іспанії сімейні відносини, що охороняються законом, визначаються як

перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству в умовах глобальних викликів сьогодення: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 08 липня 2022 р., м. Одеса. Одеса : Гельветика, 2022. С. 191–195.

відносини з чоловіком або колишнім чоловіком, або неподружні романтичні і сексуальні відносини осіб, які проживають окремо, так само як і відносини між членами сім'ї або домогосподарства – старшими і молодшими поколіннями, кровними родичами, особами, які проживають разом, а також неповнолітніми або особами з обмеженими можливостями, які перебувають під опікою. Цікавим є досвід Індонезії. Так, індонезійський закон «Про ліквідацію насильства в домогосподарстві» в 2004 р. поширює свою дію, поряд з домогосподарствами, і на домашніх працівників.

Корисним для України у світлі євроатлантичної інтеграції є досвід правового регулювання питань боротьби з домашнім насильством в країнах ЄС. Так, в Іспанії насильство щодо дитини місцеве законодавство кваліфікує як злочин та передбачає за нього тюремне ув'язнення від одного до п'яти років. У цій країні основними методами реагування на насилля є здійснення систематичного контролю³² за сімейними правопорушниками та практика обов'язкового реагування на всі насильницькі дії щодо неповнолітнього, відповідно до якої в разі вчинення правопорушення застосовується обов'язковий арешт, обов'язкове судове провадження, обов'язкове інформування громадськості про такий факт³³. Профілактика насильства в останні роки перебуває серед пріоритетів соціальної політики Болгарії. Відповідно до закону 2005 р. домашнє насильство визначається як «будь-який акт фізичного, психічного і сексуального насильства, а також спроба зробити його, примусове обмеження особистої свободи і особистого життя щодо осіб, які перебувають або перебували в сімейних чи родинних стосунках, у фактичному подружньому співжитті, або які живуть в одному будинку»³⁴.

Практика вирішення проблем насильства в Болгарії умовно поділяється на превентивну і кризову інтервенцію. Превентивна робота орієнтована на подолання причин, що породжують насильство в сім'ї, а кризова – на обмеження і усунення його наслідків. У Законі про захист від насильства в сім'ї передбачаються наступні заходи захисту: зобов'язання насильника утримуватися від вчинення домашнього насильства; наказ кривдникові покинути будинок на термін, визначений судом; заборона кривдникові наблизитися до будинку, місця роботи і місця соціальних контактів з потерпілою особою на умовах і термін, визначений судом; визначення на час місце проживання

---

³² Наливайко О. І. Державний контроль у системі місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 22–28.

³³ Джилліген Дж. Запобігання насильству / пер. з англ. В. В. Штенгелов. Київ : Сфера, 2004. С. 103–104.

³⁴ Закон за защита срещу домашното насилие. *Държавен вестник*. 2005. Бр. 27, изм. *Държавен вестник*. 2006. Бр. 82, изм. *Държавен вестник*. 2009. Бр. 102.

дитини у потерпілого батька (або у батьків), який не здійснював насильства, якщо це не суперечить інтересам дитини; зобов'язання кривдника відвідувати спеціалізовані програми розвитку належної поведінки; направлення постраждалих осіб відвідувати відновлювальні програми (чл. 5, ал. 1)³⁵.

Серед держав-членів ЄС Німеччина демонструє різноплановий підхід до подолання насильства щодо дітей. Забезпечення прав дітей та молоді є найбільшим пріоритетом в діяльності органів влади та громадянського сектору. Захист прав дитини забезпечується у будь-якому віці і у будь-якій життєвій ситуації, однак кожен рік статистика фіксує значну кількість проявів насильства щодо дітей. Так, за даними Федерального міністерства у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді, в Німеччині понад 80 % дітей зазнають легких форм насильства (ляпаси) в сім'ї, і понад 1,3 млн дітей страждають від фізичного насильства³⁶. За даними поліції у 2015 р. було зафіксовано 130 випадків вбивства дітей, 80 % яких були у віці менше 6 років; 52 випадки спроби вбивства; 3900 дітей стали жертвою різних форм насильства, а також 14000 жертвами сексуального насильства³⁷. Незважаючи на те, що випадки домашнього та інших форм насильства щодо дітей і в даний час є для Німеччини розповсюдженим явищем, країна демонструє значний прогрес у вирішенні цієї проблеми.

Німеччина ратифікувала Конвенцію про права дитини у 1992 р. У поданій у 2013 р. доповіді в Комітет ООН з прав дитини Німеччина вказала на чинний в державі Закон про засудження застосування насильства при вихованні дітей, прийнятий 2 листопада 2000 р., за допомогою якого були внесені зміни до чинного законодавства (зокрема, у Громадянське укладення 1896 р.), і який забороняє застосування щодо дітей фізичні форми покарання, нанесення психологічних травм та інших таких, що принижують гідність, заходів. Закон передбачає низку попереджувальних заходів у разі порушення його норм. Також Німеччина у доповіді в Комітет вказала на те, що на державному рівні робляться конкретні заходи, спрямовані на боротьбу з насильством в школах та інших освітніх установах³⁸.

---

³⁵ Закон за защита срещу домашното насилие. *Държавен вестник*. 2005. Бр. 27, изм. *Държавен вестник*. 2006. Бр. 82, изм. *Държавен вестник*. 2009. Бр. 102.

³⁶ Schleicher H. Recht auf gewaltfreie Erziehung. Artikel in: Fachzentrum für Pflegekinderwesen Sachsen-Anhalt. URL: <http://www.fzpsa.de/Recht/Fachartikel/familienrecht/gewaltfrei/gewaltfreischleicher>

³⁷ Gewalt gegen Kinder ist Alltag. Polizeiliche Kriminalstatistik 2015. Artikel, 02.06.2016. URL: <https://www.tagesschau.de/inland/kindstoetungen-103.html>

³⁸ List of issues in relation to the third and fourth periodic reports of Germany. Addendum. Replies of Germany to the list of issues. Committee on the Rights of the Child. UN Doc: CRC/C/DEU/Q/3-4/Add.1, 23 December 2013. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fDEU%2fQ%2f3-4%2fAdd.1&Lang=en

З 2002 р в Німеччині діє Закон «Про захист від насильства в сім'ї», який містить багато норм, спрямованих на поліпшення ситуації в цьому напрямі. Так, законом передбачені суттєві обмежувальні заходи щодо особи, яка вчинила насильство, механізм негайного повідомлення поліції про факти вчинення насильства щодо дитини, посилено компетенцію поліції щодо реагування на такі випадки. Крім того, в Німеччині діють програми електронного спостереження, спрямовані на агресорів і жертв домашнього насильства, здійснюється робота консультаційних центрів, які надають послуги психотерапії та психологічної допомоги особам, які вчинили насильницькі дії³⁹.

Одним з визнаних світових лідерів в області боротьби з домашнім насильством є Канада. Після ратифікації Конвенції ООН про права дитини у 1991 році, було складено Національний план дій Канади «Канада, придатна для життя дітей»⁴⁰ розроблений за участю канадців з усіх верств суспільства і всіх рівнів державного управління, а також дітей. У ньому відбиваються питання, що зачіпають дітей, які, на думку канадців, є ключовими, і пропонуються дії, які можна зробити, щоб поліпшити життя дітей в Канаді і в усьому світі. Цей досвід залучення дітей, які досягли певного віку, до розробки програм із забезпечення їх прав, у тому числі щодо попередження насильства, вважаємо корисним і для України.

Правове регулювання попередження насильства щодо дітей в Канаді відбувається і на місцевому рівні шляхом прийняття провінційними та територіальними законодавчими органами нормативно-правових актів в межах своєї компетенції. Так, починаючи з 1998 р. практично всі провінції і території прийняли закони про захист від домашнього насильства в додаток до Кримінального кодексу. Положення цих законів розширюють перелік засобів правового захисту жертв домашнього насильства, в тому числі дітей. В даний час в шести провінціях і трьох територіях діють закони про захист від насильства в сім'ї⁴¹. Засоби щодо попередження насильства в сім'ї, як і порядок їх застосування, регулюються не тільки кримінальним законодавством. Наприклад, в Британській Колумбії винесення заборонних судових наказів передбачено сімейним законодавством⁴².

---

³⁹ Мазніченко Д. О. Аналіз досвіду адміністративної діяльності поліції ряду країн-членів Європейського Союзу у сфері захисту дітей від насильства та умови його використання в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Т. 3, вип. 2. С. 124.

⁴⁰ A Canada Fit for Children. URL: http://canadiancrc.com/Canadian_govements_plan_2004_en.aspx

⁴¹ Protection Against Family Violence Act, RSA 2000, c P-27. URL: <http://www.canlii.org/en/ab/laws/stat/rsa-2000-c-p-27/latest/rsa-2000-c-p-27.html>

⁴² Family Law Act. SBC 2011. C. 25. 2021-10-05. URL: <http://www.canlii.org/en/bc/laws/stat/sbc-2011-c-25/latest/sbc-2011-c-25.html>

Каральний підхід, що визначає характер правового регулювання права дитини на захист від домашнього насильства, передбачає дію спеціальних органів, які за законом мають право застосувати відповідні засоби, спрямовані на припинення насильницьких дій щодо дітей. Одним із таких засобів є інститут *охоронного ордеру*, що часто застосовується у практиці багатьох країн світу. Цей засіб юридичного захисту включає комплекс заходів превентивного і силового характеру, спрямованих на безпосередній захист особи від насильства і погроз насильством. Поряд з дефініціями «тимчасовий охоронний ордер» і «судовий ордер», передбаченими Модельним законодавством ООН, застосовуються і інші поняття. Так, в Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та насильством у сім'ї застосовується термін «охоронне розпорядження»⁴³.

До особливостей національного законодавства слід віднести також різний термін дії згаданих засобів юридичного захисту, характер компетенції поліції, органів юстиції та суду з видачі охоронних ордерів і, в цілому, із запобігання насильства в сім'ї. Закони одних країн обмежують домашніх агресорів цивільно-правовими заходами, забезпечуючи захист постраждалих лише на перших етапах (Фінляндія, Великобританія). Інші – зв'язали воедино цивільно-процесуальні та кримінально-процесуальні заходи (Кіпр, Нікарагуа, Мексика). Треті – розширили можливості для застосування охоронних ордерів і повноваження органів внутрішніх справ (Австрія, Нова Зеландія, Швеція). Позитивним для впровадження цього інституту є досвід Латвії, в якій запроваджено практику охоронних ордерів, що обмежують права батьків: спілкування з дитиною, доступу до місць, в яких часто перебуває дитина⁴⁴.

Широкий комплекс правових заходів застосовується зарубіжними країнами для боротьби із *сексуальним насильством* щодо дітей. У статті 19 Конвенції визнається право дітей на захист від сексуального розбещення та експлуатації, коли вони знаходяться вдома або під опікою інших осіб, які відповідають за них. Це положення доповнюється статтею 34, яка забороняє всі форми сексуальної експлуатації та розбещення, і прямо зобов'язує держави запобігати дитячій проституції і порнографії. Зарубіжне законодавство, що стосується злочинів на сексуальному ґрунті, часто містить значні розбіжності щодо визначення злочину щодо дітей, змісту дискримінаційних дій за

---

⁴³ Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Офіційний переклад. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>

⁴⁴ Запорожцев А. В., Лабунь А. В., Заброна Д. Г. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. для курс. вищ. навч. закл. МВС України. Київ, 2012. С. 108.

ознакою статі. Тут знову вступає у дію чинник загального відношення до прав людини: якщо в країнах ісламського світу законодавство щодо захисту дітей від сексуального насильства або відсутнє або «розмите», у зв'язку із чим діти часто стають жертвами нападу, то закони європейських країн (Франції, Італії, Швеції, Великобританії та ін.) демонструють тенденцію до посилення відповідальності за вчинення такого роду насильства.

Показовим в цьому плані є досвід попередження сексуального насильства щодо дітей в Німеччині. Кримінально-правове законодавство Німеччини в сфері захисту дітей і молоді від сексуальних злочинів керується рішеннями міжнародних конгресів, присвячених цій тематиці. Відповідно до рішень Всесвітнього конгресу (м. Стокгольм, 1996 р.) у Німеччині з 1998 р. випадки сексуального насильства над дітьми почали кваліфікуватися як злочин, а не як правопорушення, як це було раніше. Залежно від тяжкості, сексуальні злочини стали каратися позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років, а у особливо тяжких випадках – довічним ув'язненням.

У серпні 2002 р. вступив в силу закон, який передбачає примусове лікування осіб, які вчинили сексуальний злочин і відбули термін покарання. Ця міра повинна була поліпшити захист людей від рецидивістів. У період з 1986 по 2002 рік приймалися і вдосконалювалися закони, що гарантують права і відшкодування шкоди жертвам сексуальних злочинів⁴⁵.

Відповідно до положень Конвенції про права дитини в ФРН були прийняті 2 федеральні закони: Закон про захист дітей (Bundeskinderschutzesetz), який вступив в силу 01.01.2012 р. і Закон про захист молоді (Jugendschutzgesetz), що діє з 2003 р. Крім цього, у 2010 році в рамках Федерального уряду була заснована посада незалежного Комісара з розслідування актів сексуального насильства щодо дітей⁴⁶. Також держава проводить конференції, круглі столи, присвячені проблемі протидії сексуальному насильству щодо дітей, фінансує наукові дослідження в даній сфері. Вважаємо, що такі заходи, а саме прийняття закону про захист дітей та введення посади незалежного експерта з розслідування актів сексуального насильства, можуть бути прикладом для наслідування Україною, особливо зважаючи на невтішну статистику вчинення щодо дітей актів сексуального насильства.

---

⁴⁵ КПК ФРН. Ст. 46а «Відшкодування шкоди». URL: <http://www.wiete-strafrecht.de/User/Darstellung/StGB/46a%20StGB.html>

⁴⁶ List of issues in relation to the third and fourth periodic reports of Germany. Addendum. Replies of Germany to the list of issues. Committee on the Rights of the Child. UN Doc: CRC/C/DEU/Q/3-4/Add.1, 23 December 2013. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fDEU%2fQ%2f3-4%2fAdd.1&Lang=en

ВИСНОВКИ

1. Складнощі у нормативно-правовому забезпеченні права дитини на захист від насильства в Україні утворюються внаслідок недостатньої реєстрації положень міжнародних угод, предметом яких є протидія насильству щодо дітей, або ж формальної їх імплементації без подальшої розробки механізму правозастосування на національному рівні. Звідси нормативно-правове забезпечення права дитини на захист від насильства в Україні має враховувати розвиток та вдосконалення двох головних напрямів: 1) утвердження ідеології протидії усім формам насильства щодо дитини, та 2) розвиток джерел права (нормативної основи) для ефективного правового регулювання відносин між відповідними суб'єктами щодо забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства.

2. В сучасних умовах розвитку міжнародного і національного права виявляється доцільним здійснення глобальної стратегії, яка передбачає створення однакової внутрішньодержавної соціально-правової бази нормативно-правових актів, що регулюють питання протидії насильству щодо дитини. Особливо важливим слід вважати розвиток міжнародного співробітництва в сфері захисту прав дітей, підвищення рівня праворозуміння та правореалізації суб'єктами публічної влади міжнародних стандартів в цій сфері. Основними в системі нормативно-правових актів, що регулюють питання протидії насильству щодо дитини в Україні, є Конституція України, закони Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, міжнародні угоди та інші правові акти.

3. Головна увага у правовому регулюванні права дитини на захист від насильства в країнах сучасного світу приділяється захисту дітей від домашнього та сексуального насильства, а основні правові механізми попередження насильства щодо дітей зосереджені переважно у кримінальному законодавстві. Основні ефективні практики забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства вироблені у правових системах континентального права країнами, які входять до європейських спільнот (Франція, Німеччина, Великобританія, Болгарія та ін.). В той же час ми можемо бачити якісну співпрацю в цих питаннях країн англосаксонської правової системи, зокрема Федерального уряду Канади і урядів провінцій і територій, що говорить про можливість вирішення цієї проблеми при високому рівні децентралізації. Досить якісний підхід до правового регулювання права дитини на захист від усіх форм насильства демонструє Німеччина, де захист права дітей від насильства відбувається на двох рівнях: 1) врахування міжнародних чи європейських (якщо мова йде про країни Європи) правових механізмів в цій галузі, та 2) формування національних механізмів щодо попередження насильства. У сфері захисту дітей від

насильства в зарубіжних країнах застосовується інститут охоронного ордеру, який є зручним правовим інструментом, що має достатню ефективність при боротьбі із домашнім насильством. В Україні інститут охоронного ордеру має вираз у нормах національного закону про протидію домашньому насильству, однак практика його застосування потребує вдосконалення.

АНОТАЦІЯ

В Україні політиці протидії насильству щодо дітей приділяють значну увагу. Однак залишається багато невирішених питань у правовому регулюванні права дитини на захист від насильства. Нормативно-правове забезпечення права дитини на захист від насильства в Україні має враховувати розвиток та вдосконалення двох головних напрямів: 1) утвердження ідеології протидії усім формам насильства щодо дитини; 2) розвиток джерел права для ефективного правового регулювання відносин між відповідними суб'єктами щодо забезпечення права дитини на захист від насильства. Основні ефективні практики забезпечення права дитини на захист від насильства вироблені у правових системах континентального права країнами, які входять до європейських спільнот. Разом із тим відзначено якісну співпрацю в цих питаннях країн англосаксонської правової системи, зокрема Федерального уряду Канади і урядів провінцій і територій. Досить якісний підхід до правового регулювання права дитини на захист від насильства демонструє Німеччина. У сфері захисту дітей від насильства в зарубіжних країнах застосовується інститут охоронного ордеру. В Україні інститут охоронного ордеру має вираз у нормах національного закону про протидію домашньому насильству, однак практика його застосування потребує вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Симоненко Т. Поняття й ознаки права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні: теоретико-правовий аналіз. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 2. С. 188–193.
2. Понад 1258 дітей постраждали в Україні через війну, найбільше – у Донецькій області. URL: <https://espresso.tv/zrosla-kilkist-postrazhdalikh-cherez-viynu-ditey-vzhe-ponad-1250#>
3. Петік М. «Поліція і школи часто демонструють бездіяльність»: як в Україні працює закон про булінг. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/society/navit-nezajmana-a-moglo-buti-i-girshe.htm?obozrevatellang=uk>
4. Nalyvaiko L. R., Hrytsai I. O. Gender budgeting as a means of ensuring the gender equality principle. Publishing House “Baltija Publishing”, 2021. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-571-83-1-14>

5. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 14.

6. Nalyvaiko L., Chepik-Trehubenko O. Application of the principle of the rule of law international and national courts. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 4. (48). P. 413–419. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.65>

7. Nalyvaiko L., Marchenko O., Ilkov V. Conceptualisation of the phenomenon of corruption: international practices and Ukrainian experience. *Economic annals-XXI*. 2018. №. 172. P. 32–38.

8. Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради України*. 1990. № 31. Ст. 429.

9. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

10. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 6. Ст. 35.

11. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

12. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 173.

13. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

14. Стратегія національної безпеки України : затв. Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020.

15. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019.

16. Симоненко Т. В. Теоретико-правова характеристика інституційного механізму забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 56 (1). С. 30–33.

17. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11.08.2011р. № 811.

18. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : Указ Президента від 24.05.2011 р. № 597/2011.

19. Національна стратегія у сфері прав людини : затверджено Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021.

20. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 453.

21. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.10.2008 р. № 905.

22. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 р. № 783.

23. Beschastnyi V., Shkliar S., Fomenko A., Obushenko N., Nalyvaiko L. Place of court precedent in the system of law of the european union and in the system of law of Ukraine. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory*. 2019. Issue, 22(6). P. 1–6.

24. Наливайко І. О. Теоретико-правові проблеми імплементації в Україні ст. 37 Стамбульської конвенції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 25–29.

25. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Chepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334–349.

26. Шевченко-Бітенська О. В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 210 с.

27. Nalyvaiko I. The role of civil society institutions in preventing and combating corruption in public authorities. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 27–30.

28. Симоненко Т. В. Правове забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні: теоретико-правові питання. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 1. С. 162–166.

29. Наливайко І. О. Стандарти Ради Європи та правові позиції ЄСПЛ у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: теоретико-правова характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7.

30. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Економічне насильство як вид домашнього насильства: національне законодавство та судова практика. *Стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству в умовах глобальних викликів сьогодення* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 08 липня 2022 р., м. Одеса. Одеса : Гельветика, 2022. С. 191–195.

31. Наливайко О. І. Державний контроль у системі місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 22–28.

32. Джилліген Дж. Запобігання насильству / пер. з англ. В. В. Штенгелов. Київ : Сфера, 2004. 168 с.

33. Закон за защита срещу домашното насилие. *Държавен вестник*. 2005. Бр. 27, изм. Държавен вестник. 2006. Бр. 82, изм. Държавен вестник. 2009. Бр. 102.

34. Schleicher H. Recht auf gewaltfreie Erziehung. Artikel in: Fachzentrum für Pflegekinderwesen SachsenAnhalt. URL: <http://www.fzpsa.de/Recht/Fachartikel/famili-enrecht/gewaltfrei/gewaltfreischleicher>.

35. Gewalt gegen Kinder ist Alltag. Polizeiliche Kriminalstatistik 2015. Artikel, 02.06.2016. URL: <https://www.tagesschau.de/inland/kindstoe-tungen-103.html>.

36. List of issues in relation to the third and fourth periodic reports of Germany. Addendum. Replies of Germany to the list of issues. Committee on the Rights of the Child. UN Doc: CRC/C/DEU/Q/3-4/Add.1, 23 December 2013. URL: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fDEU%2fQ%2f3-4%2fAdd.1&Lang=en.

37. Мазніченко Д. О. Аналіз досвіду адміністративної діяльності поліції ряду країн-членів Європейського Союзу у сфері захисту дітей від насильства та умови його використання в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Т. 3, вип. 2. С. 122–126.

38. A Canada Fit for Children. URL: http://canadiancrc.com/Canadian_govemments_plan_2004_en.aspx.

39. Protection Against Family Violence Act, RSA 2000, с P-27. URL: <http://www.canlii.org/en/ab/laws/stat/rsa-2000-c-p-27/latest/rsa-2000-c-p-27.html>

40. Family Law Act, SBC 2011. 2021-10-05. URL: <http://www.canlii.org/en/bc/laws/stat/sbc-2011-c-25/latest/sbc-2011-c-25.html>.

41. Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Офіційний переклад. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>

42. Запорожцев А. В., Лабунь А. В., Заброда Д. Г. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. для курс. вищ. навч. закл. МВС України. Київ, 2012. 246 с.

43. КПК ФРН. Ст. 46а «Відшкодування шкоди». URL: <http://www.wiete-strafrecht.de/User/Darstellung/StGB/46a%20StGB.html>

Information about the authors:

Nalyvaiko Larysa Romanivna,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Vice-Rector of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarina Ave., 49005, Dnipro, Ukraine

Lukianenko Tetiana Volodymyrivna,

PhD Law, Associate Professor of the Department of General Legal
Disciplines Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarina Ave., 49005, Dnipro, Ukraine